

İznik Ayasofya Camii'nin Mimar Sinan tarafından yapılan geniş kemerleri, minaresinin kalıntısı ve mihrabı

rın dayandığı sütunlar kaldırılarak geniş açıklıklı büyük kemerler yapılmış, böylece namaz saflarının mihrabı görebilmesi sağlanmıştır. Bazilikalarda usulden olduğu gibi mâbedin üstü ahşap çatılarla örtülü idi. XVI. yüzyılda yanması ve XVIII. yüzyıl sonlarında harap olması da böyle bir çatının korunması ve yenilenmesinde karşılaşılan zorluk yüzündendir. Mimar Sinan'ın yaptığı minare mâbedin kuzeybatı köşesine bitişik olup kürsü kısmı muntazam kesme taş ve tuğla dizileri halinde inşa edilmiştir. Prizma biçimindeki tuğla pabuç kısmı sadedir. Taştan bir bilezikle başlayan tuğla gövde çok köşelidir. Ancak gövdenin bugün çok az bir parçası kalmıştır. Son cemaat yeri köşesindeki ile içerideki esas mihrap tuğladan yapılmış ve mukarnaslarla süslenmişti. Esas mihrabın malakârî kabartma bir süslemeye sahip olduğu çok az kalan izlerden anlaşılmaktadır. Ayrıca bu mihrabın etrafındaki duvarın herhalde XVI. yüzyıl çinileri ile kaplı olduğu, bu çinilerin harç üzerinde kalan izlerinden öğrenilmektedir. Yüzyılın başlarına kadar bu çinilerden bazı parçalar duruyordu. Duvarlarda Türk devrine ait yazı ve kalem işi nakışlardan belli

belirsiz bazı izler de halen farkedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Aşıkpaşazâde, *Tarih* (Atsız), s. 119; Neşrî, *Cihannümâ* (Unat), I, 153; Sâî, *Tezkiretü'l-ebniye*, s. 29, 81, nr. 57; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 7; J. von Hammer, *Umblick auf einer Reise von Constantinopel nach Brussa*, Pesth 1808, s. 113; Katharina Otto-Dorn, *Das Islamische Iznik*, Berlin 1941, s. 9-13; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi I*, s. 160; *Türkiye'de Vakıf Âbideler ve Eski Eserler*, Ankara 1986, IV, 206-212; C. Gurlitt, "Die Islamitischen Bauten von Iznik", *OA*, III (1912-13), s. 59-60; Khz. Papadopoulos, "He Nikaia.", *Ho en Konstantinopolei Hellenikos Philologikos Syllogos*, XXXIII, İstanbul 1914, s. 141-145; A. Sâim Ülgen, "Iznik'te Türk Eserleri", *VD*, I (1938), s. 55; Semavi Eyice, "Iznik", *STAD*, I (1987), s. 78-79, 96.

SEMAVİ EYİCE

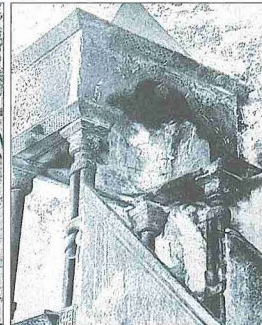
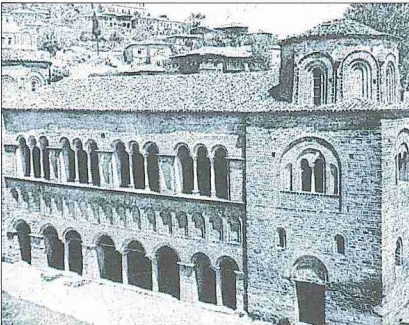
AYASOFYA CAMİİ

Yugoslavya'nın güneyinde bulunan
Ohri kasabasında
kiliseden çevrilen cami.

İlkçağ'da adı Likhnidon olan bu kasaba, IX. yüzyılda Okhrida (veya Akhris, Akhrida), Türk devrinde ise Ohri şeklini almıştır. Kesin tarihi bilinmemekle beraber Ohri'nin XIV. yüzyılın sonlarında fetholun-

duğu tahmin edilmektedir. İ. Hami Danişment bu şehrin 787'de (1385) Çandarlı Hayreddin Paşa tarafından alındığını kabul eder. Şehrin en büyük kilisesi olan Ayasofya'nın kimin tarafından camiye çevrildiği de tesbit edilememiştir. XVII. yüzyılda Ohri'den geçen Evliya Çelebi, hristiyan mahallesi içinde kaldığından cemaati olmayan ve ancak haftada bir defa cuma günü namaza açılan kiliseden çevrilmiş büyük Ayasofya Camii'nden bahseder. Mâbed o sıralarda biraz harap durumdaydı. Hatta Evliya Çelebi'nin ifadesine göre, burası hristiyanlarca pek kutsal sayıldığından, bazan cami hademelerine gizlice para verilerek içeride hristiyan âyini yapılmış. Ayasofya Camii, Ohri Yugoslav idaresine geçtikten sonra (1912) önce tekrar kilise yapılmış, arkasından da çok büyük ölçüde bir restorasyona tâbi tutulmuştur. İç duvarlarda Türk devri badanalari kazınarak altından fresko resimler meydana çıkarılmış, çatlayıp yana devrilmek üzere olan duvarlar çelik kablolarla çekilerek doğrultulmuştur. Bu işler yapılırken de Türk devrini ve bir süre cami olduğunu hatırlatan bütün izler ortadan kaldırılmıştır. Yapının batı cephesindeki sol kubbesinin üstüne oturtulmuş, şerefe çıkıntısı olmayan baca biçimindeki minaresi ile mihrabı kaldırılmıştır. Ancak Bizans devrinde yapılmış ikonostasisin parçalarından meydana getirilmiş olan minber 1961'de henüz yerinde duruyordu. UNESCO'nun yardımı ile gerçekleştirilen restorasyon projesinde ilk incelemeyi yapan iki İtalyan ve bir Fransız uzman, minber dağıtılarak yere döşenmiş bazı parçalar da çıkarıldıktan sonra kilisenin ikonostasis, ambon ve kiborionunun yeniden terkip edilmesini istemekle beraber, önce desen olarak bir deneme yapılmasını, eğer pek az tamamlama ile bu ameliye gerçekleşirse işe girilmesini tavsiye etmişlerdir. Gördüğümüzde, minberin mermerleri üzerinde eskiden Türkler tarafından yazılmış birçok hâtıra yazısı dikkati çekiyordu.

Ayasofya, çok eski bir bazilikanın temelleri üzerine IX-XI. yüzyıllarda üç sahnalı ve üstü ahşap çatılı olarak yapılmıştır. Fakat 1313-1314 yıllarında batı cephesi önüne sanat tarihi bakımından çok değerli bir bölüm eklenmiştir. Âdetâ bir saray cephesi gibi dışarıya sütunlarla ayrılmış kemerli açıklıklar ile bağlanan bu cephe, Osmanlı devri Türk sanatında Bursa'da Çekirge'de Hüdavendigâr İmarat-Camii'ni hatırlatmaktadır.

Ohri
Ayasofya
Camii'nin
zengin
bir cephe
düzenlemesine
sahip olan
batı
cephe-
si ile
minberinden
bir detay
(S. Eyice
arşivi)

Ayasofya Camii - Ohri / Yugoslavya

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 735; F. Forlati v.dğr., *Sainte Sophie d'Ochrida*, Paris 1951; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mi'mârî Eserleri III*, s. 136-138; D. Boşković — K. Tomovski, "L'architecture Médiévale d'Ohrid", *Sbornik* (= *Recueil de travaux au Musée national d'Ohrid*), Ohrid 1961, s. 76-83; Semavi Eyice, "Ohri'nin Türk Devrine Ait Eserleri", *VD*, VI (1965), s. 139-140, rs. 4-9; rs. 7-8'de minber.

SEMAVİ EYİCE

AYASOFYA CAMİİ

Yunanistan'ın Selânik şehrinde
kiliseden çevrilen cami.

1380 yılından itibaren birkaç defa el değiştirdikten sonra 1430'da Sultan II. Murad tarafından kesin olarak fethedilen Selânik'te fethin hemen arkasından camiye çevrilen ilk kilise Akheiropoietos Kilisesi'dir. Burası Türk devrinde Eski Cuma Camii olarak adlandırılmıştır. Ayasofya ise fetihten hayli sonra camiye çevrilmiştir. Ayasofya'nın cami olarak bânisi İbrâhim Paşa gösterilmekte ve bazı kaynaklarda 993 (1585) yılında bu eski kilisenin cami yapıldığı kaydedilmektedir. Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinin ilk baskısında, kitâbesindeki ebced için verilen bir dipnotta, son mısradaki "feth-i karîb" ibaresinin 800 (1397-98) yılını verdiği bildirilmektedir. Fakat bu tarihte Selânik henüz kesin olarak Türk idaresine geçmemişti. Yabancı yayınlar da bâninin adı Raktoub (?) İbrâhim Paşa olarak yazılıdır. Eğer bu Raktoub'un doğrusu Maktul ise tarihin 1585 olmasına imkân yoktur. Maktul (Maktul) İbrâhim Paşa 1536'da idam edilmiştir. Bu İbrâhim Paşa'nın İstanbul ve Hezargrad'dan (Razgrad) başka Selânik'te de hayra-

tı olduğu bilinmektedir. Büyük ihtimalle Ayasofya Sadrazam Makbul İbrâhim Paşa'nın vakfıdır ve 993 tarihi yanlıştır. Nitekim Topkapı Sarayı Arşivi'ndeki Cemâziyelevvel 863 (Mart 1459) tarihli bir belge (nr. 6254), Selânik'te Küçük Ayasofya denilen manastırın bütün haklarıyla Sırp Kralı Branković'in kızı ve Sultan II. Murad'ın zevcelerinden Mara-Despina Hatun'a bağışlandığını haber verir. Buradaki "Küçük" adının İstanbul'daki Büyük Ayasofya'ya nisbetle verildiği tahmin edilmektedir. Diğer taraftan XVI. yüzyılın sonlarında yaşayan Âşık Mehmed b. Ömer *Menâzırü'l-avâlim* adlı eserinde, Ayasofya'nın Kanûnî Sultan Süleyman'ın veziri Maktul İbrâhim Paşa tarafından hristiyanlardan alınarak camiye çevrildiğini, yanına bir minare ve avlusuna bir şadırvan yapıldığını bildirir. Şu halde kilisenin camiye çevrilmesi İbrâhim Paşa'nın ikbal yıllarında, yani 1523-1536 arasında olmalıdır. Nitekim yazma bir mecmuada bulunarak kaynağı gösterilmeksizin istinsah edilmiş bir kopması elimizde bulunan üç beyitlik manzum bir tarih, Selânik Ayasofyası'nın 934 (1527-28) yılında İbrâhim Paşa hayratı olarak camiye çevrilmiş olduğunu hiçbir şüpheye yer vermeyecek şekilde ispat etmektedir. "Târîh-i İtmâm-ı Ayasofya der Mahrûse-i Selânik" başlığı altındaki bu manzume tarih ve bâniyi açık surette ifade eder.

Evliya Çelebi 1078 (1667-68) yılında çıktığı seyahatte uğradığı Selânik'te en meşhur caminin Ayasofya-yı Kebir olduğunu bildirdikten sonra, bu mâbedin biraz küçük olmakla beraber İstanbul'daki Ayasofya'ya benzediğini ve Trabzon'daki Ayasofya büyüklüğünde olduğunu yazar. Bu üç Ayasofya'nın yapıları hak-

Selânik Ayasofya Camii avlusunda Sultan Reşad'ın selâmlık resmi (S. Eyice arşivi)

kında anlattıkları ise hiçbir esasa dayanmaz. "Sol tarafında yeşil somakiden züm-rüt gibi mücellâ bir kürsü vardır ki misli dünyada yoktur" dedikten sonra caminin dört mısıralık inşa tarihini verir. Ayrıca yine onun yazdığına göre kubbesini örten kurşun sarıya çalan renktedir. "Onun için içinde altın vardır derler", avlusunda ise o yıllarda gayet büyük ağaçlar bulunmaktadır. Ayasofya, 1890 yılında Selânik'in büyük bir kısmını harap eden bir yangında büyük ölçüde zarar görmüş ve uzun yıllar kapalı kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında burasının tamiri için projeler hazırlanmış ve büyük paralar harcanarak Fransız mimarların projelerine göre cami ihya edilmiş, Sultan V. Mehmed Reşad 1911 yılındaki Rumeli seyahatinde Selânik'e uğradığında ilk cuma selâmlığını burada yaparak yeniden ibadete açmıştır. Ancak 8 Kasım 1912'de şehrin Yunanlılar'a tesliminden pek az sonra cami tekrar kilise yapılmış, içinde ve dışındaki Türk devri unsurları yok edilmiştir. Eski fotoğraflarda görülen, caminin sağ tarafına bitişik uzun gövdeli zarif minare yıktırılmış, XVI. yüzyılın çok sanatlı bir işçiliğe sahip mermer minberi ortadan kaldırılmış, aynı derecede itinalı işçiliği olan müezzin mahfili ise altındaki sütunları kesilerek avlunun bir köşesine gömül-mek suretiyle içine toprak doldurulup çiçeklik biçimine sokulmuştur. Geçen yüzyıl sonlarında moda olan arabesk-Türk klasik devri sanatı karışımı bir üslûpta olduğuna göre, herhalde 1900-1910 yılı tamirinde yapılan geniş kemerli avlu kapısı da tamamen yıktırılmıştır. Bu arada içerideki diğer İslâmî unsurlar da yok edilmiştir. Yalnız binanın batı cephesi boyunca uzanan ve stalaktitli başlıklı mermer sekiz sütunun taşıdığı

Ayasofya Camii - Selânik / Yunanistan

